

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка

Шевченко В.М.

**ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ З РОЗВИТКУ СЛУХОВОГО
СПРИЙМАННЯ ТА МОВЛЕННЯ ОСІБ З КОХЛЕАРНИМИ
ІМПЛАНТАМИ**

Київ – 2023

УДК 376-056.263 (035)

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
(Протокол № 8 від 19 жовтня 2023 р.)

Автор:

Шевченко Володимир Миколайович, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Рецензенти:

Круглик Оксана Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана факультету спеціальної та інклюзивної освіти з наукової роботи та міжнародних відносин, доцент кафедри логопедії та логопсихології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Січкарь Любов Іванова, директор Полтавського навчально-реабілітаційного центру Полтавської обласної ради

Шевченко В.М. Дидактичні матеріали з розвитку слухового сприймання та мовлення осіб з кохлеарними імплантами. Дидактичні матеріали. Київ, 2023. 75 с.

Дидактичні матеріали адресовано фахівцям закладів дошкільної та загальної середньої освіти (спеціальним, з інклюзивними групами/класами), навчально-реабілітаційних центрів, інклюзивних ресурсних центрів; слухачам курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; студентам педагогічних спеціальностей; батькам дітей з порушеннями слуху, слухопротезованих кохлеарними імплантами.

ISBN

© Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Особливості корекційно-розвивальної роботи з дітьми, слухопротезованими кохлеарними імплантами	5
Розділ 2. Підготовка дитини до налаштування процесора кохлеарного імпланта (навчання умовно-рефлексивної рухової реакції на звук)	12
Розділ 3. Робота з розвитку слухового сприймання та формування вимови	17
3.1. Нульовий етап (до операції кохлеарної імплантації та в перші місяці після підключення мовного процесора кохлеарного імпланта)	17
3.2. Перший етап (після підключення мовного процесора кохлеарного імпланта до одного року користування)	19
3.3. Другий етап (наступні роки після підключення мовного процесора кохлеарного імпланта)	22
3.3.1. Ігри та вправи для розвитку дитини з кохлеарним імплантом (1-2 роки після підключення мовного процесора)	25
3.3.2. Ігри та вправи для розвитку дитини з кохлеарним імплантом (3-й рік після підключення мовного процесора)	38
3.3.3. Ігри та вправи для розвитку дитини з кохлеарним імплантом (4-й рік після підключення мовного процесора)	47
3.3.4. Ігри та вправи для розвитку дитини з кохлеарним імплантом (5-й рік після підключення мовного процесора)	51
Розділ 4. Артикуляційні та фонематичні вправи для дітей з кохлеарними імплантами	58
4.1. Артикуляційні та фонематичні вправи для формування звуків у дітей з кохлеарними імплантами	58
4.2. Система роботи з формування навичок фонематичного аналізу й синтезу у дітей з кохлеарними імплантами	59
Розділ 5. Вправи для занять з дітьми вдома	62
Висновок	72
Рекомендована література	73

ВСТУП

У сучасному ракурсі кохлеарна імплантація розглядається, з одного боку, як найефективніший спосіб слухопротезування, з іншого – як система заходів із забезпечення слухомовленнєвого розвитку дітей з тяжким порушенням слуху.

Операція з кохлеарної імплантації забезпечує дитині із тяжкими порушеннями слуху фізіологічну можливість чути. Проте для того, щоб дитина з кохлеарним імплантом опанувала розуміння мови і почала самостійно розмовляти, необхідна тривала психолого-педагогічна робота.

Доведено, що в процесі корекційно-розвиткової роботи змінюється статус дитини із порушенням слуху, слухопротезованої кохлеарним імплантом. Загальну схему слухомовленнєвого розвитку цієї категорії дітей можна зобразити так:

- до операції кохлеарної імплантації це дитина з тяжким порушенням слуху (сенсоневральною приглухуватістю IV ступеня і глухотою), низьким рівнем мовленнєвого розвитку;
- на початкових етапах корекційної роботи, при адекватних налаштуваннях мовного процесора, стан слуху дитини відповідає I ступеню приглухуватості (26-40 дБ), проте рівень мовного розвитку відповідає глухій дитині;
- при правильній організації корекційно-розвиткової роботи дитина поступово наближується за рівнем розвитку слуху та мовлення до вікової норми.

Розвиток слухового сприймання є пріоритетним напрямом корекційної роботи з дітьми з порушенням слуху, слухопротезованими кохлеарними імплантами. Це означає, що від успішності вирішення завдань у цій галузі безпосередньо залежатимуть результати роботи з інших напрямів. Розвиток слухового сприймання виступає необхідною умовою, базою оволодіння дітьми з кохлеарними імплантами раннього та дошкільного віку мовою (так само як це відбувається у дітей із нормотиповим розвитком).

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, СЛУХОПРОТЕЗОВАНИМИ КОХЛЕАРНИМИ ІМПЛАНТАМИ

Головною метою роботи з розвитку слухового сприймання є формування вміння дітей диференційовано сприймати навколишні звуки, розуміти їх значення та використовувати цей досвід для розвитку мови.

Основні завдання роботи:

- визначити рівень слухомовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами, на момент початку корекційної роботи;
- оцінювати динаміку розвитку слухового сприймання у процесі корекційної роботи;
- викликати інтерес до навколишніх звуків (немовних та мовних);
- збагачувати уявлення дітей про світ немовних звуків;
- формувати та уточнювати слухові образи різних мовних одиниць (слів, фраз);
- розвивати вміння сприймати, розрізнявати, розпізнавати та диференціювати різні мовні одиниці слухо-зорово та на слух;
- розвивати слухову увагу;
- формувати слуховий самоконтроль за якістю власного мовлення.

Робота з розвитку слухового сприймання дітей з кохлеарними імплантами має власну специфіку на відміну від дітей, порушення слуху яких компенсовано слуховим апаратом. Насамперед, це пов'язано з особливими можливостями, які надає дитині кохлеарний імплант, а також особливостями розвитку, пов'язаними з його використанням.

Корекційному педагогу (вчителю-дефектологу) необхідно враховувати такі особливості розвитку дітей з кохлеарними імплантами:

- 1) кохлеарний імплант не відновлює слух повністю. Пороги слуху становлять 26-40 дБ, що відповідає I ступеню приглухуватості. Це може

викликати труднощі у сприйманні шепітної мови та звуків, які погано чути на відстані;

2) спотворення немовних та мовних звуків кохлеарним імплантом. Особливо важливо це враховувати у роботі з дітьми, які мали раніше «слуховий досвід». Потрібен час для того, щоб дитина адаптувалася до нового засобу слухопротезування і в її пам'яті збереглися нові слухові образи;

3) збільшено латентний період реакції на звуки (порушена швидкість обробки мови), тому після подачі звуку потрібно залишити паузу і дати час для реакції у відповідь, при її відсутності повторити сигнал;

4) проблеми локалізації звуку в просторі у дітей з односторонньою імплантацією;

5) швидка стомлюваність при слуховому навантаженні;

6) виражені особливості довгострокової пам'яті (дитина швидко забуває будь-яку інформацію);

7) порушення концентрації та перемикання уваги.

Необхідно враховувати специфіку використання різних форм мови на корекційних заняттях з дітьми з кохлеарними імплантами. Оскільки мета кохлеарної імплантації полягає у використанні природного шляху розвитку слуху та мовлення у дітей, не рекомендується використання письмової та дактильної мови у роботі з дітьми раннього віку. Зазначені засоби корекційний педагог (вчитель-дефектолог) може використовувати у тих випадках, якщо дитина до операції опанувала ці форми мови. Дітей, прооперованих віком від двох років, доцільно навчати аналітичного читання.

Робота з розвитку слухового сприймання дітей з кохлеарними імплантами поділяється на дві частини:

- розвиток слухового сприймання немовними звучаннями (джерела звуку – музичні інструменти, звуки природи, побутові шуми, голоси тварин, немовні звуки, що видаються людиною);

- розвиток слухового сприймання мовою (стимули – звуки, склади, слова, фрази).

Використовуючи різний мовленнєвий звуковий матеріал, фахівець повинен мати чітке уявлення про його частотну характеристику, про інтенсивність відтворення мовного матеріалу.

Звуки мови характеризуються різною частотою:

- до низькочастотних належать звуки а, о, у, м, н, л, р, (до низькочастотних слів належать: вовк, мило, риба, вухо, вікно і тощо);
- до високочастотних належать шиплячі, свистячі та голосні е, і (високочастотними словами можна вважати: ведмедик, чай, чашка тощо).

Змінюючи силу голосу під час відтворення мовного матеріалу фахівець забезпечує різну його інтенсивність:

- шепітна мова – 20-30 дБ;
- мова розмовної гучності – близько 60 дБ;
- мова підвищеної гучності – 89-90 дБ.

Можна виділити специфічні особливості у змісті роботи з дітьми:

- значно розширено спектр немовленнєвих звучань;
- передбачається сприймання мови у галасливих умовах;
- запроваджується робота з розрізнення на слух фонем;
- специфічно реалізується робота з локалізації звуку в просторі;
- робота над звуками різної частоти здійснюється з урахуванням особливостей проведення операції (враховується наявність/відсутність кальцинації равлика; наявність/відсутність «неактивних» електродів тощо);
- передбачається використання складнішого за лексикою та граматичною структурою мовного матеріалу.

Специфічним є зміст роботи. Матеріал структурований не за роками навчання, а поетапно. Такий підхід пов'язаний із специфікою цільової категорії дітей з кохлеарними імплантами.

Важливо враховувати, що до закладів дошкільної освіти приходять діти з кохлеарними імплантами:

- різного віку;
- які мають різний «стаж» порушення слуху;

- прооперовані у різному віці;
- мають різний період використання кохлеарного імпланта тощо.

Одним з основних критеріїв щодо змісту роботи з дитиною є її «слуховий вік». Діти одного віку можуть мати різний «слуховий вік» і, навпаки, діти різного віку можуть мати однаковий «слуховий вік». Тому висування єдиних вимог до дітей з кохлеарними імплантами одного віку не допускається. Завдання корекційного педагога – визначити рівень слухомовленнєвого розвитку дитини на момент початку навчання та відповідно до цього визначити етап навчання.

Реалізація змісту навчання здійснюється у кілька етапів.

Нульовий етап розрахований на розвиток слухового сприймання дітей до операції кохлеарної імплантації й у перші місяці після підключення мовного процесора кохлеарного імпланта. Головне завдання етапу – сформувати у малюка уявлення про те, що за допомогою слуху можна отримувати різну інформацію (раніше цей канал прийому інформації не працював). На цьому етапі відбувається формування у дитини певних слухових образів. У неї формується розуміння необхідності та потреба в опорі на залишковий слух.

Перший етап (з перших місяців після підключення мовного процесора кохлеарного імпланта до 1 року користування системою кохлеарної імплантації) спрямований на формування у дитини здатності сприймати та інтерпретувати звуки навколишнього середовища (немовні та мовні) з мовним процесором кохлеарного імпланта. У цей період відбуваються налаштування кохлеарного імпланта та адаптація дитини до нового засобу слухопротезування. Тривалість цього періоду може бути різною і залежить від наявності досвіду занять із сурдопедагогом до операції, якості налаштувань процесора кохлеарного імпланта, індивідуальних особливостей дитини.

Другий етап охоплює наступні кілька років навчання. Вирішуються завдання формування та уточнення слухових образів, диференційованого сприймання звуків навколишнього світу, використання слухового сприймання, що розвивається, для розвитку мови дитини з кохлеарним імплантом. У цей період активно розширюється пасивний словник, дитина виконує прості

побутові доручення, розуміє та співвідносить побутові шуми, проявляє активний інтерес до мови, повторює малознайомі та незнайомі слова. Тому більшість роботи спрямовано на розширення словникового запасу (як активного, так і пасивного), розвиток слухової пам'яті та фонематичного сприймання.

Важливо розуміти, що ефективність цієї роботи визначатиметься, насамперед, узгодженою роботою корекційного педагога та батьків. Саме від ступеня включеності батьків у процес реабілітації маленької дитини з кохлеарним імплантом залежатиме результат роботи фахівця.

При плануванні корекційно-розвивальної роботи можна варіювати завдання з урахуванням індивідуальних особливостей дитини. На кожному занятті пропонується серія завдань щодо розвитку слухового сприймання на немовному та мовному матеріалі. Частотний спектр звукового матеріалу визначається корекційним педагогом на основі аналізу даних про особливості слухопротезування дитини.

Звуковий матеріал (немовний та мовний) пропонується спочатку слухозорово, а потім на слуховій основі.

Особливої уваги вимагає участь сурдопедагога в уточненні налаштувань мовного процесора кохлеарного імпланта, оскільки від якості налаштувань безпосередньо залежить результативність роботи. Так, корекційний педагог повинен знати:

- 1) чи немає відключених електродів;
- 2) наявність осифікації/аномалії равлика;
- 3) відмінності у налаштуванні різних програм;
- 4) яка програма рекомендується до використання.

Корекційному педагогу разом із батьками дитини потрібно:

- здійснювати оцінку мимовільних та довільних реакцій на стукіт, голос;
- визначати максимальну відстань, з якої дитина виявляє низько-, середньо- та високочастотні звуки «па», «ш», «с» при різному рівні посилення (на різних програмах);
- виявляти наявність негативних реакцій на гучні звуки;

- інформувати фахівця з налаштування мовних процесорів кохлеарних імплантів (аудіолога) про:

- 1) реакції дитини на звуки різної частоти;
- 2) реакції на звуки різної сили;
- 3) розвиток у дитини слухового сприймання та мовлення;
- 4) розбірливість мови на різних програмах.

Під час розвитку слухового сприймання дітей раннього та дошкільного віку з кохлеарними імплантами можуть використовуватися ті ж методи та прийоми, що й при роботі з дітьми зі слуховими апаратами. Використовується поетапний підхід до формування слухових уявлень: сприймання – розрізнення – розпізнавання – диференціації. Слід враховувати, що кожен із названих етапів має чіткі завдання та специфічну методику подачі матеріалу. Робота здійснюється на слухо-зоровій та слуховій основі.

Варто враховувати, що однією з важливих вимог до роботи з розвитку слухового сприймання дітей зі слуховою депривацією є доступність мовного матеріалу за змістом та граматичним оформленням. Це означає, що дитині має бути зрозуміле значення слів, що використовуються корекційним педагогом, та їх поєднань у фразах. При необхідності лексичне значення слова уточнюється під час корекційного заняття. В іншому випадку робота з розвитку слухового сприймання матиме механічний характер і не буде пов'язаною з мовленнєвим та пізнавальним розвитком дітей з кохлеарними імплантами.

Вимогами корекційно-розвиткової програми передбачено поступове ускладнення акустичних умов подачі звукового матеріалу: відстані, гучності звукового стимулу, просторового розташування джерела звуку тощо.

Необхідно дотримуватись таких правил розвитку слухового сприймання у дітей з кохлеарними імплантами:

- перед подачею сигналу потрібно обов'язково привернути слухову та зорову увагу дитини (оскільки часто порушено слухову увагу);

- спочатку до досягнення достатнього рівня налаштування процесора кохлеарного імпланта діти не чують тихі звуки і потрібно використовувати звуки достатньої гучності, щоб викликати реакцію;

- краще використовувати тривале звучання, тому що діти з кохлеарним імплантом краще сприймають його;

- нерідко швидше виробляється реакція на час подачі стимулу, ніж реакція на звук, тому при виробленні рухової реакції на звук потрібно змінювати тривалість інтервалу між сигналами, іноді пропускати їх;

- важливо показувати, що звуку нема.

Необхідно враховувати двосторонній зв'язок процесів розвитку слухового сприймання та мовлення дітей із слуховою депривацією.

РОЗДІЛ 2

ПІДГОТОВКА ДИТИНИ ДО НАЛАШТУВАННЯ ПРОЦЕСОРА КОХЛЕАРНОГО ІМПЛАНТА (НАВЧАННЯ УМОВНО- РЕФЛЕЛЕКТОРНОЇ РУХОВОЇ РЕАКЦІЇ НА ЗВУК)

Умовно-рефлекторна рухова реакція на звук (УРРР) – це виконання дитиною певної дії у відповідь звук. Навіщо необхідно вчити дитину УРРР?

По-перше, для оцінки слуху дитини. За допомогою УРРР сурдопедагог або лікар-сурдолог може отримати інформацію про стан слуху дитини: оцінити рівень зниження слуху, з'ясувати, які звуки (низько-, середньо-, високочастотні) вона сприймає.

УРРР також допоможе сурдопедагогу та батькам перевірити як чує дитина з кохлеарним імплантом (КІ), зрозуміти чи правильно підібрано, налаштовано його мовний процесор.

Вдома дитину можна підготувати до обстеження. Для цього вчимо її з раннього віку:

1. виконувати певну дію у відповідь на сигнал/звук (класти кульку в коробку, одягати кільце на пірамідку тощо, наприклад, на удар барабану);
2. чекати сигнал (зорово-звуковий, наприклад, при ударі по барабану, коли дитина одночасно бачить цю дію і чує звук; звуковий, коли дитина лише чує удар барабану, але не бачить цю дію);
3. показувати, що вона не чує звук (ні, не чую);
4. прислухатися до тихих звуків і виконувати дію як на гучні, так і на тихі звуки;
5. розрізняти тихі та гучні звуки, показуючи відповідні знаки (наприклад, руками «маленький – великий», на малюнках показувати при гучному звуку великий барабан, а при тихому – на маленький).

Умовно-рефлекторна рухова реакція на звук використовується для розвитку слухового сприймання для вміння виявляти звук та розвитку слухової уваги.

Заняття можна проводити вдома, у комфортних для дитини умовах. Під час цих вправ використовуйте різноманітний яскравий наочний матеріал, який буде цікавий дитині та перетворить заняття на захоплюючу гру. Їх можна проводити і разом із сурдопедагогом.

Ігри та вправи

Букет

Обмеження: вправу буде важко робити дітям із руховими порушеннями.

Що потрібно: іграшкові квіти, які кріпляться до основи, ваза. Квіти з м'якого матеріалу. Основа може бути будь-яка (липучка, затискачі, підставка і тощо) головне, щоб було схоже, що квітка «зростає». Вазу бажано обрати з матеріалу, що не б'ється.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: перед дитиною галявина квітів (іграшкова). При подачі звукового сигналу дитина бере (зриває) квітку і ставить її у вазу, далі чекає наступного звукового сигналу, після сигналу бере (зриває) наступну квітку і т.д. У підсумку має вийти букет. Якщо дитина зірвала квітку без звукового сигналу, потрібно показати, що звуку не було і поставити квітку на основу.

Вправу також можна використовувати для розвитку слухового сприймання.

Як граємо: з метою розвитку слухового сприймання ця вправа може бути ускладнена таким чином:

1 варіант: у старшому віці, коли дитина зможе утримати в руці досить велику кількість квітів, можна дати їй завдання тримати квіти в руці, а не ставити їх у вазу.

2 варіант: коли дитина добре навчиться розрізняти кольори, можна давати таке завдання: «Збери в букет спочатку червоні квіти». Після того як дитина збере червоні квіти дати їй завдання: Збери в букет жовті квіти і т. д.

Сонечко

Обмеження: завдання важко робити дітям з руховими порушеннями (досить нелегка маніпуляція з заціпкою: відкрити, потрапити в коло, затиснути).

Що потрібно: пластмасові кольорові заціпки, картонне коло.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо:

1. Показати дитині дію прикріплення заціпки на коло-основу у відповідь на сигнал;
2. Зорово-звукове закріплення дії самою дитиною (переконатися, що дитина зрозуміла, що від неї вимагається);
3. Спочатку визначаємо максимальну відстань сприймання низьких частот: педагог вимовляє ПА-ПА-ПА на відстані 1,5 метра сидячи за спиною дитини,

якщо дитина сприйняла звук, вона бере одну заціпку і прикріплює її до кола (відстань можна збільшити);

4. Мама/сурдопедагог вимовляє високочастотний звук С-С-С на відстані 1,5 метра так, щоб дитина не бачила обличчя того, хто говорить. Також необхідно похвалити дитину, якщо вона не виконала дії або показала, що не чує сигналу. Поступово збільшуючи відстань визначаємо максимальну відстань, де дитина чує дані звуки.

Поштова скринька

Обмеження: важко робити дітям з руховими порушеннями.

Що потрібно: валізка з ручкою, 12 об'ємних геометричних фігур.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: дитина сидить за столом або на м'якому килимі. Мама/педагог встає за дитиною і подає звук/вимовляє склад. Дитина, почувши звук, кидає об'ємні фігурки у валізку, підбираючи їх за кольором та формою прорізу.

Дуй в сопілку

Обмеження: важко робити дітям з руховими порушеннями.

Що потрібно: іграшка, що звучить, сопілка.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо:

1. Спочатку вчимо виконувати дію, коли дитина бачить як дорослий викликає звук в іграшки. У цей момент мама підносить до рота сопілку і дме в неї так, щоб дитина розвернулась. Якщо педагог не грає, то мама дає зрозуміти, що звуку не чує (розводить руками, хитає головою) та відкладає сопілку. За прикладом мами дитина дивиться на педагога, що викликає звук в іграшки, підносить до рота сопілку і дме в неї. Якщо педагог не грає, відкладає її.

2. Потім вчимо виконувати дію лише на слух після того як дитина зрозуміла завдання: дмухати в сопілку після звучання іграшки. При цьому дитина не повинна бачити рухів педагога та повинна реагувати лише на звук. Необхідно змінювати інтервал між звуками, щоб у дитини не виробився рефлекс на якийсь час.

3. Вчимо дитину показувати, що вона не чує, коли педагог грає або не грає. Потрібно обов'язково похвалити дитину, коли вона правильно показує, що звуку немає.

РОЗДІЛ 3

РОБОТА З РОЗВИТКУ СЛУХОВОГО СПРИЙМАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ВИМОВИ

3.1. Нульовий етап (до операції кохлеарної імплантації та в перші місяці після підключення мовного процесора кохлеарного імпланта)

Розвиток слухового сприймання немовними звучаннями:

- викликати та підтримувати інтерес до звуків навколишнього світу;
- формувати розуміння зв'язку наявності звуків з кохлеарним імплантом: показувати дитині, що вона не чує, коли ми відводимо магніт від голови;
- формувати вміння співвідносити звук із джерелом, запам'ятовувати зв'язок між звуком та предметом (об'єктом, явищем);
- виробляти спочатку на слухо-зоровій, а потім на слуховій основі умовну рухову реакцію на немовні звучання різної частоти (у відповідь на звук дитина виконує якусь ігрову дію: знімає/одягає кільце пірамідки, складає кубики у вантажівку, кидає кульки в баночку тощо).

Ускладнення цієї роботи здійснюється за рахунок:

- поступового збільшення відстані;
- зміни положення джерела звуку у просторі: ліворуч, праворуч, ззаду, попереду. Зміна місця джерела звуку складає основу зорового контролю (використовуються вказівні жести у бік розташування джерела звуку).
- виробляти голосові реакції у відповідь на сприймання звуку;
- формувати вміння розрізняти на слух немовні звуки різної частоти під час вибору з двох із опорою на наочність (малюнки). Сигнали для сприймання подаються з постійним збільшенням відстані.
- формувати вміння визначати наявність/відсутність звуку. Дорослий імітує удари по барабану, дуття в сопілку, артикуляцію якогось звуку, привертаючи увагу дитини до слухання: вказівний палець піднімаємо до вуха,

коли звуку немає – розводимо руками убік, махаємо негативно головою, якщо звук є – показуємо на вухо, емоційно-позитивно стверджуємо: «Я чую».

- формувати вміння на слухо-зоровій та слуховій основі реагувати на початок та кінець звучання музичних інструментів (ведмедик тупотить, поки барабан стукає, зупиняється, коли звуку немає);

- формувати вміння розрізняти на слух силу немовних звучань (джерело звуку – музичні інструменти). Співвідносити з різними за розміром іграшками: гучні удари барабану – велика іграшка (ведмежа тупає), тихі удари барабану – маленька іграшка (ведмежа тупає);

- формувати вміння розрізняти на слух висоту немовних звучань (джерело звуку – музичні інструменти). Дитина реагує на звук, демонструючи дії з іграшками: низький звук – йде ведмідь, високий звук – летить пташка;

- формувати вміння розрізняти на слух тривалість немовних звучань (довгий звук – короткий звук). Дитина реагує на звук, демонструючи дії з іграшками: літак летить, машинка їде, песик біжить довгою або короткою доріжкою. Можна малювати короткі або довгі доріжки до будинку, промінчики сонечка тощо;

- формувати вміння розрізняти на слух злиті та уривчасті звучання. Дитина реагує на звук, виконуючи ігрову дію: злитий звук – зайчик біжить по доріжці, переривчастий звук – жаба стрибає з купини на купину);

- формувати вміння розрізняти слухо-зорово і на слух кількість звучань музичних інструментів (один – багато, один – два – багато). Дитина реагує, зазначаючи відповідне позначення. За наявності вміння промовляти – дитина повторює склади та складові слова.

Розвиток слухового сприймання за допомогою мови:

- виробляти умовну рухову реакцію на мовні стимули: під триразовий мовний сигнал («ПА-ПА-ПА», «ТУ-ТУ-ТУ», «ПІ-ПІ-ПІ») виконувати певну дію (нанизувати кільце пірамідки, кидати камінчики, гудзики, мушлі в банку, в коробку тощо);

- виробляти реакцію дитини на власне ім'я;

- формувати вміння розрізняти на слух силу мовленнєвих звучань (тихо – голосно). Співвідносити з різними за розміром іграшками, виконуючи ігрові дії: «ТОП-ТОП-ТОП» (гучний звук) – великий ведмедик тупотить, «топ-топ» (тихий звук) – маленький ведмедик тупотить.

- формувати вміння розрізняти на слух тривалість мовних звучань (А_____ – довгий звук; А – короткий звук). Дитина реагує на звук, демонструючи дії з іграшками: літак летить, машинка їде, песик біжить довгою або короткою доріжкою. Можна малювати короткі або довгі доріжки до будинку, тасьми до машинок, повітряних куль, довгі і короткі промінчики сонечка тощо;

- формувати вміння розрізняти на слух висоту голосу (високий звук – низький звук). Дитина реагує на звук, показуючи на іграшку, по можливості вимовляє сполучення, почуте і характерне для цієї іграшки (ведмедик «ТОП-ТОП-ТОП», пташка «пі-пі-пі»; поїзд «ТУ-ТУ-ТУ», машина «бі-бі-бі» тощо);

- формувати вміння розрізняти на слух при виборі з двох (при ускладненні – з трьох) різко різні за звуковим складом звуконаслідування: «ав-ав» (собака), «му_» (корова), «пі-пі-пі» (пташка), «ко-ко-ко» (курка), «ква-ква-ква» (жаба), «мя_» (кіт), «бі-бі» (машина), «ту-ту» (поїзд), «в-в-в» (літак), «топ-топ-топ» (ведмедик), «оп-оп-оп» (м'яч), «бам-бам» (барабан), «ляля» (лялька) тощо.

3.2. Перший етап (після підключення мовного процесора кохлеарного імпланта до одного року користування)

Розвиток слухового сприймання немовними звуками.

Виробляти вміння визначати наявність/відсутність звуку. Зразкові джерела звуку:

- коробочки з-під кіндер-сюрпризу (заповнені на 1/3 горохом, гречкою, манкою та 1 порожня);

- іграшки-«пищалки» та іграшки-«мовчалки»;

- пластикові баночки, порожні та заповнені камінчиками;

- музичні іграшки;

- музичні інструменти.

Краще якщо буде використовуватися 2 ідентичні набори, щоб дитина мала можливість видавати звук самостійно.

Розвивати вміння сприймати та розрізняти слухо-зорово і на слух при парному порівнянні та з поступовим збільшенням вибору до 6-8 побутових шумів. Можливі джерела звуків: дзвінок (будильника, телефону), дверний дзвінок, дзвін ключів, звук падаючого предмету, крапельної та проточної води, дзвін посуду, стукіт ложки об край чашки, стукіт ножа об обробну дошку, звук працюючого телевізора, чайника, мікрохвильової печі та інших побутових приладів).

Розвивати вміння сприймати і розрізняти слухо-зорово і на слух при парному порівнянні з поступовим збільшенням вибору до 6-8 звуків вулиці: гул літака (гелікоптера), шум машини, що рухається, звук сирени швидкої допомоги, пожежної та поліцейської машин, гудок потяга, шум поїзда, трамвая і тощо. Джерела звуку повинні бути знайомі дитині.

Розвивати вміння сприймати та розрізняти слухо-зорово і на слух при парному порівнянні з поступовим збільшенням вибору до 4-6 звуків природи. Можливі джерела звуків: шум вітру та дощу, шарудіння листя, гуркіт грому тощо.

Розвивати вміння сприймати та розрізняти слухо-зорово і на слух при парному порівнянні та з поступовим збільшенням вибору до 6-8 голосів тварин і птахів. Можливі джерела звуків: гавкіт собаки, нявкання і муркотання кішки, мукання корови, спів і щебетання птахів, каркання ворони, стукіт дятла, цокіт копит та іржання коня тощо. Перелік звучань на початкових етапах роботи визначається особистим досвідом дитини.

Розвивати вміння сприймати та розрізняти слухо-зорово і на слух при парному порівнянні з поступовим збільшенням вибору до 4 немовних звуків, що видаються людиною. Можливі звукові стимули: кашель, чхання, сміх, хропіння, свист, кроки різної інтенсивності.

Виробляти слухові реакції у відповідь на наявність і відсутність звуків різного змісту («є», «ні», «чую», «не чую», «тут чую» і т. д.).

Формувати вміння визначати:

- 1) джерело звучання;
- 2) розташування звуку:
 - на вулиці, у будинку;
 - у ванній, кухні, дитячій тощо;
- 3) силу звучання;
- 4) тривалість звучання.

Розвиток слухового сприймання мовленнєвими зразками.

Виробляти диференційовану умовну рухову реакцію на мовні стимули різної частотної характеристики: сполучення «па-па-па», звуки: «ш-ш-ш», «с-с-с» та ін. Дане вміння важливе для подальшого коригування програми налаштування мовного процесора кохлеарного імпланта.

Кожне звучання співвідноситься з певною дією (наприклад: «па-па-па» – ведмедик йде по синій доріжці, «ш-ш-ш» – по червоній, «с-с-с» – по зеленій; або «па-па-па-па» – йде ведмедик, «ш-ш-ш» – біжить мишка; «с-с-с» – летить літак). Робота здійснюється слухо-зорово та на слух. Поступово збільшується відстань.

Розвивати вміння розрізняти наявність/відсутність мовного звучання. Педагог артикулює без голосу, звертаючи увагу, що звуку немає (показує вухо і розводить руками). І вимовляє склад: «па-па-па», звертаючи увагу дитини вказівним жестом на вухо, промовляючи: «Я чую».

Формувати вміння відкликатися своє ім'я («Я» чи «Я тут»).

Розвивати вміння розрізняти силу звуку, тривалість, кількість, висоту, злитість звучання мовлення (на матеріалі складових поєднань).

Розвивати вміння сприймати та розрізняти слухо-зорово і на слух звуконаслідування та лепетні слова, співвідносити їх з повним словом.

Розвивати вміння сприймати та розрізняти слухо-зорово і на слух слова при парному порівнянні:

- односкладові – трискладові (будиночок – машина; м'яч – собака тощо);

- односкладові – двоскладові (будинок – риба).

Розвивати вміння розрізняти слова різної довжини (одне – двох – трискладові) при виборі, що поступово збільшується (від 3 до 6 слів).

Формувати вміння сприймати, розрізняти і впізнавати запитання, що часто використовуються, розуміти їх значення та відповідати на них (наприклад: «Де мама?»).

Розвивати вміння розрізняти інструкції типу «Де великий (ведмедик)?», «Де маленький (ведмедик)?». Корекційний педагог (вчитель-дефектолог) змінює гучність вимови, щоб дитині було легше співвідносити слуховий образ з предметом.

Розвивати вміння виконувати інструкції типу «Дай собаку», «Лети як літак», «Намалюй коло», «Принеси м'яч», «Покажи у ведмедика хвіст» та ін.

3.3. Другий етап (наступні роки після підключення мовного процесора кохлеарного імпланта)

Другий етап поділений на роки навчання, умовно це другий рік використання кохлеарного імпланта. Розвиток слухового сприймання немовними звуками має на меті наступні дії.

Під час другого етапу потрібно:

Виробляти вміння сприймати та розрізняти на слух звучання немовних музичних стимулів (низькочастотних, середньо-частотних та високочастотних) при поступовому збільшенні вибору (від 2 до 8). Розвивати вміння співвідносити звук із джерелом (з опорою на музичні інструменти, їх зображення).

Формувати вміння диференційовано реагувати на звучання немовних музичних стимулів, називати інструмент (наприклад, у відповідь на звук барабана імітувати удари, звук сопілки – гру на ній тощо.).

Виробляти розрізнення і впізнавання на слух побутових шумів при виборі, що збільшується. Дія у відповідь дитини: імітація звуку, співвідношення звучання з об'єктом, ілюстрацією, називання джерела звуку, імітація дії об'єкта.

Виробляти сприймання і розрізнення на слух звуків природи при виборі, що збільшується, спочатку при безпосередній близькості від джерела звуку, потім на оптимальній для дитини відстані. Дія у відповідь: показ об'єкта, ілюстрації, імітація звуку, імітація дії об'єкта, назва джерела звуку.

Виробляти розрізнення і пізнання на слух немовних звуків, що видаються людиною, при виборі, що поступово збільшується, спочатку при безпосередній близькості, потім на оптимальній відстані від джерела звуку. Дія у відповідь: імітація звуку, імітація дії об'єкта, показ ілюстрації, назва звуку.

Розвивати вміння визначати характер немовних звучань:

- силу звуку (гучно – нормально – тихо);
- висоту звуку (високий – нормальний – низький звук);
- напрям джерела звуку;
- тривалість звучання (довгий звук – короткий звук);
- кількість звучань (співвідносити з кількістю пальців, лічильних паличок).

Розвивати вміння сприймати та розрізняти при парному порівнянні слухозорово і на слух двоскладові та трискладові слова:

- різні за звуковим складом (шкарпетки – шапка, яблуко – равлик);
- подібні за звуковим складом (рука – ріка; мишка – шишка; ящур – щур).

Розвивати вміння сприймати і розрізняти на слух слова з різних лексичних тем, близьких до соціального досвіду дитини: «Сім'я», «Частини тіла», «Тварини» тощо.

Розвивати вміння сприймати та розрізняти слухозорово і на слух назви кольору предметів (червоний, синій, зелений, жовтий, чорний, білий) та словосполучення з ними (червоний будинок – червона машина тощо). Дія у відповідь: показ відповідного малюнка, співвідношення з табличкою, усне відтворення почутого.

Розвивати вміння сприймати та розрізняти слухозорово та на слух назви форми предметів (коло, квадрат, трикутник, овал), словосполучення з ними (червоний трикутник, синє коло). Дія у відповідь: показ відповідного малюнка, співвідношення з табличкою, усне відтворення почутого.

Розвивати вміння сприймати і розрізняти слухо-зорово та на слух дієслова з домашнього вжитку: спить, впав, їсть, п'є, сидить, стоїть, чекає, слухає, тримає, грає, дивиться. Дія у відповідь: виконання доручень (одна дія з різними предметами та різні дії з одним і тим же предметом), співвідношення почутого слова з табличкою (пасивне сприймання при розрізненні); усне відтворення слова (активне сприймання при розрізненні та розпізнаванні).

Виробляти сприймання та розрізнення на слух математичної лексики, засвоєної дитиною для формування елементарних математичних уявлень. Дія у відповідь: показ зазначеної кількості предметів, відлік предметів відповідно до названого числа, співвідношення цифри з названим числом, повторення сказаного корекційним педагогом.

Розвивати вміння впізнавати на слух слова, відпрацьовані на етапах сприймання та розрізнення (знайомий за звучанням мовленнєвий матеріал).

Виробляти розрізнення та впізнавання на слух словосполучень, що складаються зі знайомих по слуховому образу слів (наприклад, ось лялька, там дерево, ведмедик коричневий, червона куля, зелений олівець і тощо). Дія у відповідь: вибір предмету відповідно до його опису, використання зазначеного предмету для практичної діяльності, вибір ілюстрації, співвідношення з табличкою (пасивне сприймання при розрізненні), усне відтворення словосполучень (активне сприймання при розрізненні та розпізнаванні).

Розвивати вміння сприймати і розрізняти слухо-зорово та на слух фрази різної довжини при парному порівнянні («Осінь» – «Листя з дерев опали»).

Розвивати вміння сприймати та розрізняти слухо-зорово та на слух прості двослівні та трислівні фрази, що складаються зі знайомих за звучанням слів («Собака спить», «Хлопчик спить», «Дай червоний м'яч»).

Розвивати вміння розпізнавати на слух знайомі фрази.

Формувати вміння сприймати та розрізняти на слух при парному порівнянні ізольовані звуки:

- низькочастотні/високочастотні;
- що належать до одного частотного спектру.

Знайомство з літерами.

Розвивати вміння розрізняти голосні та приголосні при виборі з двох-трьох, спочатку різних за частотною характеристикою, що належать до одного частотного спектру.

Розвивати вміння сприймати та розрізняти на слух склади при поступовому збільшенні вибору.

3.3.1. Ігри та вправи для розвитку дитини з кохлеарним імплантом (1-2 роки після підключення мовного процесора)

Прикрась тортик

Вік: з 1-2 років.

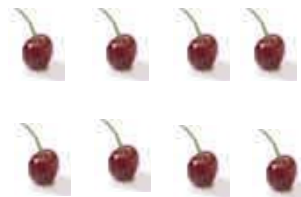
Обмеження: ні.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Що потрібно: металеве зображення з тортом, прикраси для торта на магніті.

Як граємо: дитина сидить за столом, перед нею малюнок торта та прикраси для нього. Після звуку дитина обирає прикрасу для торта та прикладає його до нього.

Якщо дитина прикладає прикрасу, а звуку не було, то воно кладеться назад на своє місце.

Гараж

Вік: з 1-2 років.

Обмеження: перед тим як розпочати вправи, необхідно дати дитині пограти з машинками, щоб вони не відволікали її від виконання завдання.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Що потрібно: іграшкові машинки (5-8 штук), дитячий гараж (можна купити чи виготовити самим із картонної коробки).

Як граємо: перед дитиною гараж, поруч із яким стоять машинки. У відповідь на звуковий сигнал дитина завозить машинку в гараж.

Вправу також можна використовувати для розвитку слухового сприймання.

Як граємо: вправа проводиться так само як і при діагностиці стану слуху. Для дітей старшого віку можна ускладнити завдання: наприклад, дитина повинна завести синю машинку у сині ворота, червону машинку – у червоні тощо. Для розрізнення тихих і гучних звучань можна запропонувати таке завдання: «Коли чуєш гучний звук – машинка заїжджає в гараж, коли тихий звук – машинка виїжджає з гаража».

Збери яблука

Вік: з 1.5 років.

Обмеження: ні.

Що потрібно: зображення дерева, яблук та кошика.

Ціль: можна підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо:

1. Перед дитиною лежить зображення кошика. Вчитель подає звуковий сигнал, мама дитини бере з дерева яблуко і кладе до зображеного кошика.

2. Дорослий подає звук, мама бере яблуко рукою дитини, потім відпускає.

3. Фахівець подає звуковий сигнал, дитина сама бере яблуко і кладе до зображеного кошика. Далі чекає наступний звуковий сигнал, після якого бере наступне яблуко і т. д.

Вправу також можна використовувати для розвитку слухового сприймання.

Як граємо:

1. Перед дитиною зображення кошика. Фахівець подає звук, сам бере яблуко з дерева і кладе до кошика.

2. При подачі звуку дитина бере з дерева одне яблуко і кладе до кошика. Далі чекає наступний звуковий сигнал, після якого дитина бере наступне яблуко і т. д.

Гудзики у банці

Вік: з 1,5 років.

Обмеження: ні.

Що потрібно: брязкальце, барабан, гармошка, сопілка, банка, гудзики (для дітей віком до 3 років – дуже великі).

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: мама/педагог встає за спиною дитини і гримить брязкальцем. Дитина кидає гудзик у банку. Якщо реакції на звучання немає, дорослий грає на сопілці. Дитина чує і кидає гудзик у банку. Якщо дитина не чує, то дорослий б'є в барабан. Дорослий може видавати різні звучання, які дитина чує.

Залізниця

Вік: з 1,5 років.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Що потрібно: іграшкова залізниця з пусковим механізмом.

Як граємо:

1. Перед дитиною іграшкова залізниця. Вчитель подає звуковий сигнал, мама дитини натискає кнопку – поїзд їде рейками.
2. Фахівець подає звуковий сигнал, мама рукою дитини натискає кнопку.
3. Фахівець подає звуковий сигнал, дитина сама натискає на кнопку. Далі чекає наступний звуковий сигнал, після якого знову натискає на кнопку і т. д.

Вантажівка

Вік: з 2 років.

Обмеження: ні.

Що потрібно: іграшкова вантажівка, кубики.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: мама (педагог) сідає поряд з дитиною за стіл, на якому стоїть машинка. Дорослий вимовляє голосом розмовної гучності «бі-бі» за екраном. Дитина, почувши мовленнєвий сигнал, кладе кубик до кузова машинки.

Розрізний малюнок

Вік: з 2 років.

Обмеження: ні.

Що потрібно: розрізні малюнки з 2-3 частин.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: розрізне зображення кладеться на стіл перед дитиною зображенням вниз. Коли дитина чує звук, вона перевертає частину малюнка. Наприкінці гри дитина збирає повне зображення.

Бджілка

Вік: з 2 року.

Обмеження: ні.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Що потрібно: зображення бджілки, аркуш паперу із зображеними на ньому квітами (їх кількість може бути різною). Цей лист вкласти в прозору папку, заламінувати або обклеїти його скотчем і в дитини не виникне труднощів при пересуванні бджілки по аркушу.

Як граємо: подається звуковий сигнал, у відповідь на нього дитина пересуває бджілку з квітки на квітку.

Вправу також можна використовувати для розвитку слухового сприймання.

Як граємо: вправа проводиться аналогічно. Для дітей старшого віку (5 – 6 років) можна зробити таке ускладнення: перед кожним поданням звукового сигналу давати дитині установку: «Зараз бджілка полетить на червону (синю, жовту тощо) квіточку». Так дитина повинна не лише уважно слухати, а й правильно виконати запропоноване завдання.

Щоб навчити дитину розрізняти гучний та тихий звуки необхідно зробити квіточки різного розміру: гучний звук – велика квітка, тихий звук – маленька квітка. Дитині надаються голосний і тихий звуки, які співвідносять з відповідною квіткою.

Цікаві малюнки

Вік: з 2 років.

Обмеження: ні.

Що потрібно: набори карток з картону розміром 14/12, однакові із зовнішнього боку та з різними малюнками на внутрішній стороні.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

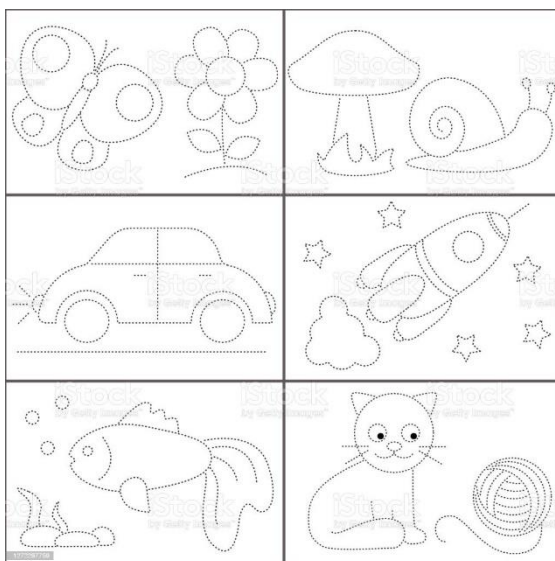
Як граємо: на столі лежить набір карток малюнками вниз.

Перед дитиною кладеться одна картка малюнком вниз. Під час подачі звуку дитина перевертає картку, розглядає малюнок. Дорослий із дитиною розмовляє про його зміст. Після цього дорослий забирає картку і кладе біля себе малюнком вниз. Перед дитиною кладеться наступна картка малюнком вниз.

Вправу також можна використовувати для розвитку слухового сприймання.

Як граємо: на столі лежать синя та червона картка. При подачі звуку дитина вказує на відповідну картку (відповідність між кольором картки та певним звуковим сигналом встановлено заздалегідь між фахівцем та дитиною). Корекційний педагог дає дитині картку, той розглядає малюнок, обговорює з педагогом зміст та повертає її. Педагог прибирає картку і на її місце кладе іншу, такого ж кольору.

У кінці вправи малюнки можна розфарбувати, називаючи кольори.

Збери пірамідку

Вік: з 2 років.

Обмеження: ні.

Що потрібно: пірамідка.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: дитина сидить за столом, перед нею розібрана пірамідка.

Мама/педагог подає звуковий сигнал. У відповідь на звук дитина одягає кільце на пірамідку (основа піраміди повинна мати прямий стрижень, а не конусоподібний. Кільця одягають у будь-якій послідовності).

Для розвитку слухового сприймання дитина сидить за столом, перед нею розібрана пірамідка. Мама/педагог пропонує у відповідь на звук одягати спочатку червоні кільця, потім жовті, а в кінці зелені. Якщо дитина одягає кільце неправильного кольору, потрібно зняти це кільце. Наприкінці завдання пірамідка має бути складена у заданому порядку.

Кошик із фруктами

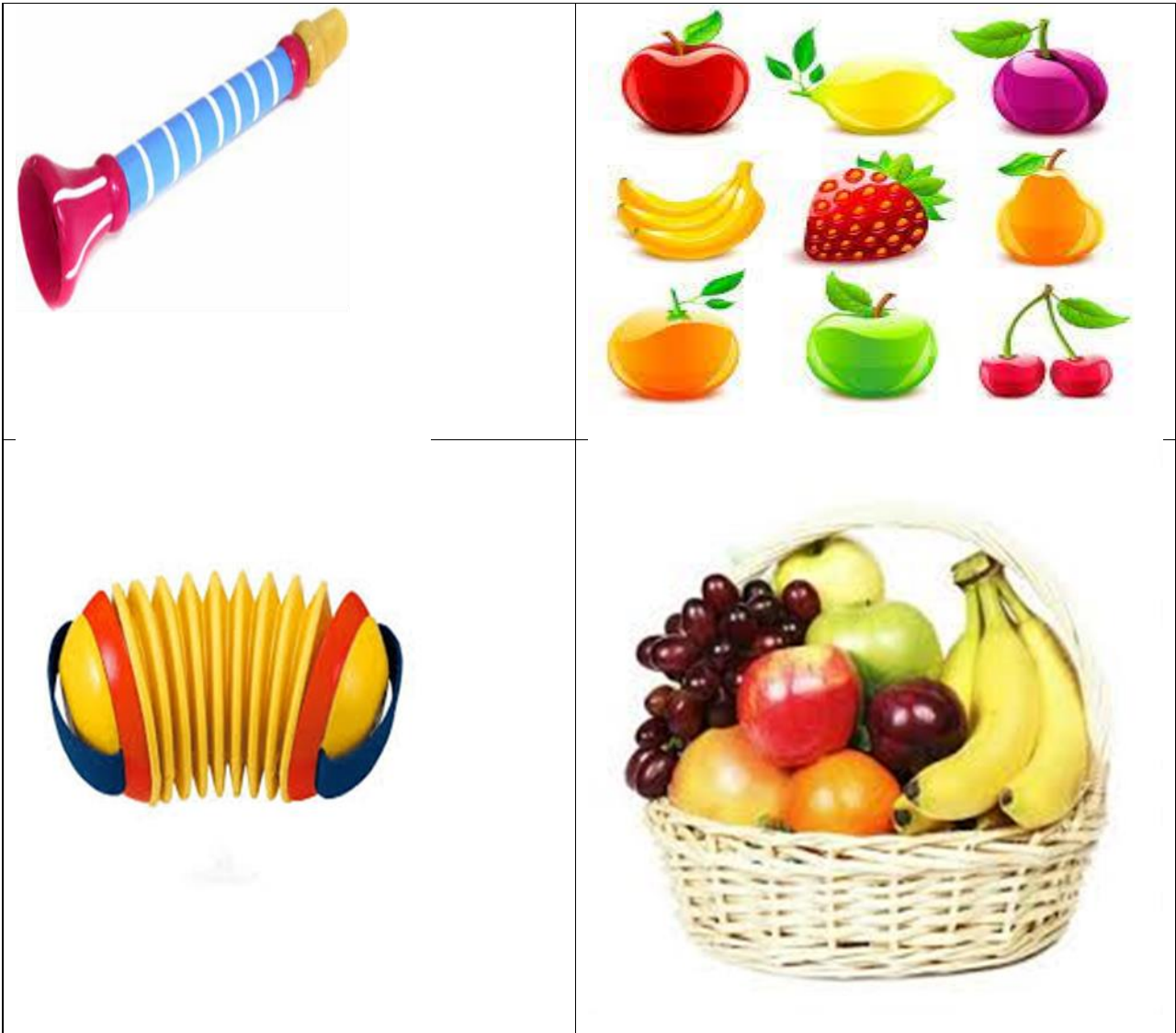
Вік: з 2 років.

Обмеження: ні.

Що потрібно: муляжі фруктів, велика страва (кошик).

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: різні звуки подаються з різним інтервалом. Дитина, почувши звук, кладе фрукт у кошик. Якщо звуку немає, дитина показує його відсутність.

Покоти м'яч

Вік: з 2 років.

Обмеження: ні.

Що потрібно: різні джерела звуків, маленькі м'ячі.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: один дорослий подає звук за 1-2 метри від дитини, помічник діє разом з дитиною.

Коли перший дорослий ударяє в бубон, помічник котить йому м'яч. Дитина повторює.

Необхідно поступово добиватися того, щоб дитина чекала звук (тобто не починала діяти без нього) і самостійно без підказки котила за сигналом м'яч.

Ігри та вправи на розвиток дихання

«Забий м'яч у ворота».

Запропонуйте дитині подути на ватний чи поролоновий м'ячик так, щоб він покотився у ворота (їх можна зробити з дроту або намалювати). Повітряний струмінь повинен бути плавним, повільним, безперервним.

«Язичок-футболіст»

Як і в попередній вправі потрібно забити м'яч у ворота, але тепер з допомогою язика. Дитина повинна посміхнутися та покласти широкий язик на нижню губу і неначе вимовляючи звук [ф] дути на кінчик язика.

«Літак»

На кінчик носа покласти шматочок паперу або вати. Відкрити рот, широкий язик покласти на верхню губу, бокові краї язика притиснуті. Повітряний струмінь виходить посередині язика. Дитина повинна сильно подути так, щоб «літак» полетів вгору.

«Пелюстки»

Покладіть на долоню справжні або вирізані з паперу невеличкі пелюстки квітки. Запропонуйте дитині подути, щоб пелюстки злетіли з вашої долоні. За аналогією можна використовувати пір'їни, вирізані з паперу сніжинки, створюючи ігрові ситуації.

«Кораблик».

Налийте у миску воду. Зробіть паперовий або пінопластовий кораблик та покладіть його на воду. Запропонуйте дитині подути на кораблик спочатку довгим струменем повітря, наче вимовляючи звук «ф», а потім переривчасто, наче вимовляючи звук «п-п-п-п».

Вправи для розвитку голосу

Важливо проводити також вправи для розвитку голосу. Такі ігрові вправи необхідно проводити на добре знайомих дітям звуконаслідуваннях. Під час занять необхідно стежити за тим, щоб усі звуконаслідування дитина вимовляла на видиху. «Аня співає пісеньку» – А-а-а, а-а-а. «Гуде потяг» – У-у-у, у-у-у. «Болить зуб» – О-о-о, о-о-о. «Пароплав гуде» – И-и-и, и-и-и. «Жабенята

посміхаються» – І-і-і, і-і-і. «Заблукали в лісі» – Ау-ау-ау-ау «Малюк плаче» – Уа-уа-уа-уа. «Гріємо ручки» – Х-х-х-х. «Пісенька комарика» – З-з-з-з. «Граємо на барабані» – Д-д-д-д. «Гусак сичить» – Ш-ш-ш-ш «Жук дзижчить» – Ж-ж-ж. «Гусак» – Га-га-га. «Зозуля кує» – Ку-ку, ку-ку. «Корова» – Му-му-му.

Проспівування звуку А на видиху (зробили глибокий вдих, надули животик, плечі не піднімаються, на видиху співаємо «А-а-а-а-а-а!»). Проспівування на одному видиху звукової доріжки а-о-у-и-е (один звук плавно переходить в інший і кожний триває не менше 2 сек.); проспівування на одному видиху звукової доріжки зі зміною висоти і сили голосу (пошепки, тихо, голосно, тоненьким (високим) голоском, низьким голосом); проспівування простої мелодії (наприклад, «У лісі, лісі темному, де ходить хитрий лис, росла собі ялинонька, і зайчик з нею ріс...») на звук М чи У. Тобто, дитина робить глибокий вдих, надуває животик, а потім, на безперервному видиху, начебто наспівує лише мелодію пісеньки («м-м-м-м м-м-м-м...»).

Вправи для розвитку координації мовлення з рухами

Для нормалізації темпу і ритму мовлення велике значення має виконання спеціальних вправ, спрямованих на розвиток координації мовлення з рухами.

«Машина». Бі-бі-бі гуде машина, (ритмічно плескати в долоні)

Не поїду без бензину. (ритмічно тупотіти ногами)

«Дощик». Дощик, дощик, крап-крап-крап (вказівним пальцем правої руки стукати по лівій долоні)

Мокрі всі доріжки.

Нам не можна йти гуляти, («погрозити» вказівним пальчиком)

Ми промочимо ніжки. (ритмічно потупати ногами).

3.3.2. Ігри та вправи для розвитку дитини з кохлеарним імплантом (3-й рік після підключення мовного процесора)

Розвиток слухового сприймання немовними звуками.

Розвивати та підтримувати інтерес до звуків навколишнього світу (які виникають спонтанно і спеціально видаються дорослими).

Розвивати вміння розрізняти та впізнавати на слух звучання немовних музичних стимулів (музичних інструментів, музичних іграшок) при виборі з 6-8.

Розвивати вміння розрізняти та впізнавати на слух побутові шуми при виборі з 8-10.

Виробляти розрізнення та пізнання на слух звуків природи при виборі з 8-10.

Виробляти розрізнення та пізнання на слух немовних звуків, що видаються людиною.

Розвивати вміння визначати характер немовних звучань:

- силу звуку (гучно – нормально – тихо);
- висоту звуку (високий – нормальний – низький звук);
- напрямок джерела звуку;
- тривалість звучання (довгий звук – короткий звук);
- кількість звучань (співвідносити з кількістю пальців, лічильних паличок).

Розвивати слухову увагу.

Розвивати інтерес до мовних звуків (бажання дізнатися про значення нових, невідомих за звучанням слів).

Розвивати вміння розрізняти та впізнавати на слух слова, різні за довжиною та частотною характеристикою, при виборі з 8-12.

Розвивати вміння розрізняти на слух слова різної довжини та частотної характеристики, відтворені пошепки, при поступовому збільшенні відстані.

Розвивати вміння сприймати і розрізняти слухо-зорово та на слух при виборі з 2-3 односкладові слова, що мають однаковий контур (будинок - дим; стіл - стілець; суп - зуб - дуб; том - будинок - кому тощо).

Розвивати вміння сприймати і розрізняти при парному порівнянні двоскладові та трискладові слова, подібні до звукового складу (рука – річка; мишка – ведмедик; дах – щур).

Розвивати вміння розпізнавати на слух.

Розвивати вміння розрізняти та впізнавати на слух словосполучення.

Формувати вміння розпізнавати незнайомі звучання слова у складі словосполучень.

Розвивати вміння сприймати та розрізняти на слух прості двослівні та трислівні фрази у ситуації закритого вибору (вибір поступово збільшується з 3 до 6 одиниць).

Розвивати вміння сприймати та розрізняти слухо-зорово і на слух поширені фрази («Хлопчик грає з м'ячем, з літаком», «Тітка миє моркву, яблуко, грушу»).

Розвивати вміння сприймати та розрізняти слухо-зорово і на слух словосполучення, прості фрази з інверсією («М'яч під столом» – «Під столом м'яч»).

Розвивати вміння виконувати двоскладові доручення – «Візьми на столі книгу і дай мамі» – на основі сприймання на слух.

Розвивати вміння сприймати та розрізняти на слух фрази з текстів.

Розвивати вміння розпізнавати ізольовані звуки на слух.

Ігри та вправи

Наряди ялинку

Вік: з 3 років.

Обмеження: важко робити дітям із руховими порушеннями.

Що потрібно: невелика штучна ялинка, ялинкові іграшки (легкі, досить великого розміру з матеріалу, що не б'ється, наприклад, пластмаси, з великими стрічковими петельками).

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: перед дитиною штучна ялинка та набір гарних іграшок. У відповідь на подачу звукового сигналу дитина одягає іграшку на ялинку. Якщо сигналу не було, а дитина виконала відповідну дію, іграшка знімається. У результаті дитина прикрасить всю ялинку.

Вправу також можна використовувати для розвитку слухового сприймання.

Як граємо: вправа проводиться аналогічно. Для дітей старшого віку (4-5 років) завдання можна ускладнити, щоразу даючи різну настанову. Наприклад, «Зараз одягатимемо червоні (жовті, сині і т. д.) іграшки» або «Зараз одягатимемо круглі кульки (будиночки, шишки і т. д.)». Вибір параметрів іграшки залежить від віку дитини. Таким чином, ми розвиваємо ще й наочно-образне мислення.

Квітка – веселка

Вік: з 3 років.

Обмеження: ні.

Що потрібно: квітка з серцевиною та пелюстками. Для того, щоб квітка збереглася надовго, варто її заламініувати або покрити скотчем. Пелюстки кріпляться до серцевини на двосторонній скоч.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: квітка лежить на столі перед дитиною. Коли дитина почує звук, вона відриває у квітки пелюсток.

Бульбашки

Вік: від 3 років.

Обмеження: важко робити дітям з руховими порушеннями та гіперактивністю.

Мета: розвиток слуху.

Що потрібно: баночка з мильними бульбашками, різні джерела звуків.

Як граємо: дитині дається баночка з мильними бульбашками. У мамі/педагога бубон. При ударі в бубон дитина надує мильну бульбашку.

При ударі кілька разів дитина видує з силою багато бульбашок. Одночасно триває робота над диханням. Якщо дитина плутається або неправильно видує бульбашки, вчитель лопає її. Знову пояснює інструкцію та просить дитину слухати уважно.

Кубики та м'ячики

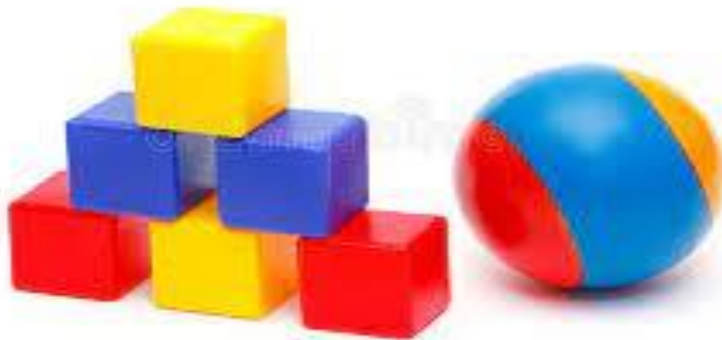
Вік: від 3 років.

Обмеження: важко робити дітям із руховими порушеннями.

Що потрібно: барабан, дудка, м'ячики, кубики та коробка.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: у тата/мами/педагога барабан та дудка. У дитини – кубики та м'ячики. При ударі в барабан дитина бере кубик і кладе у коробку. Під час звуку дудки дитина бере м'ячик і кладе коробку.

Різнокольорові гудзики та банка

Вік: від 3 років.

Що потрібно: банки, різнокольорові гудзики різного розміру, кольори та форми.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: спочатку дорослий показує дію, а дитина стежить. Дорослий дає сигнал, бере гудзик і кидає у банку. Потім дитина виконує дію самостійно. Дитина, почувши звук, кидає гудзик у банку. Якщо вона помилилася, тобто, звуку не було, то дорослий витягує гудзик і кладе на місце.

Словник: слухай уважно, дивися, роби як я, звуку нема, правильно, молодець.

Збери трубочки

Вік: від 3 років.

Обмеження: ні.

Що потрібно: трубочки, пляшечка або ваза.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: дитина сидить за столом. Перед нею лежать різнокольорові трубочки та пляшка/ваза. Мама/педагог подає звук. У відповідь на звук дитина повинна взяти трубочку і опустити її в шийку пляшечки/вази.

Якщо дитина помилилась і звуку не було, потрібно повідомити про помилку та дістати трубочку з пляшки/вази.

Підкинь м'ячик

Вік: від 3 років.

Обмеження: діти із ДЦП.

Що потрібно: легкий гумовий м'яч невеликого розміру.

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: мама/педагог відтворює звук. Якщо дитина почула звук, то вона підкидає м'яч у повітря. Якщо дитина не почула звук, то вона не кидає м'яч.

3.3.3. Ігри та вправи для розвитку дитини з кохлеарним імплантом (4-й рік після підключення мовного процесора)

Розвиток слухового сприймання немовними звучаннями.

Стимулювати інтерес до немовних звуків різної характеристики (сила, висота, тривалість).

Розвивати вміння розрізняти та впізнавати на слух немовні звуки, відтворені з різною інтенсивністю:

- побутові шуми;
- звуки природи;
- голоси тварин та птахів;

- звуки вулиці;
- немовні звуки, що видаються людиною.

Розвиток слухового сприймання мовою.

Розвивати вміння розрізняти і впізнавати слова, близькі за звучанням (банан – диван, лимон – вагон, мушка – мишка, суп – зуб – дуб, рак – мак – лак, дрон – сом – том та ін.).

Розвивати вміння оцінювати з опорою на слухове сприймання адекватність звучання слів (собака – бабака – кабака тощо).

Розвивати вміння розрізняти на слух закінчення слів (стіл – столи; тітка – тітки і т. д.).

Розвивати вміння розрізняти на слух слова, що відрізняються суфіксами.

Формувати вміння визначати на слух наявність/відсутність звуку в слові.

Розвивати вміння розрізняти та впізнавати на слух знайомі за звучанням слова, відтворені пошепки, на різній відстані.

Розвивати вміння розрізняти на слух фрази різної довжини за поступового збільшення вибору.

Розвивати вміння сприймати та розрізняти слухо-зорово і на слух речення-інверсії («У лісі ростуть гриби» – «Гриби ростуть у лісі»).

Формувати вміння сприймати на слух фрази з поступовим нарощуванням і відтворювати їх («Хлопчики грають» – «Хлопчики грають на вулиці» – «Хлопчики грають на вулиці з машинками»).

Формувати вміння сприймати на слух неправдоподібні фрази та давати їм оцінку: «Собака нявкає», «Риба живе в лісі» тощо.

Формувати вміння сприймати та диференціювати на слух інтонацію («Мама прийшла», «Мама прийшла?»).

Формувати вміння сприймати на слух логічний наголос у фразах.

Розвивати вміння виконувати складні доручення («Намалюй будинок, збоку дерево, на дереві яблука»).

Формувати вміння сприймати та розрізняти мовленнєві стимули на тлі шуму (шурхіт паперу, шарудіння пакета, працюючий телевізор тощо).

Ігри та вправи

Намистини

Вік: від 4 років.

Обмеження: важко робити дітям з руховими порушеннями.

Що потрібно: намистини великого діаметру, шнур або волосінь.

Мета: можна підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: перед дитиною коробка з намистинами. У руках вона тримає шнурівку, на кінці якої зав'язаний вузол. Щоразу, коли дитина чує звук, вона повинна нанизувати намистину на шнурівку. Якщо дитина виконала дію без сигналу, необхідно показати, що звуку не було і зняти намистину.

Чарівна банка

Вік: з 4-5 років.

Обмеження: важко робити дітям із руховими порушеннями.

Що потрібно: банки, картки, на яких зображені склянки, склянки з водою, іграшка.

Мета: розвиток слуху.

Як граємо: перед дитиною стоїть темна банка, на дні якої лежить маленький предмет, картки та склянки з водою.

Почувши звуковий сигнал, дитині необхідно підняти картку, педагог жестом (кивок голови) показує: «Вірно», потім дитина бере склянку з водою і виливає вміст у банку.

Якщо сигналу не було, а дитина підняла картку, педагог показує жестом «Невірно».

Підсумком вважається іграшка, що спливла на поверхню.

Примітка: Склянки з водою розраховуються на обсяг банки і загальну кількість матеріалу, що пропонується.

3.3.4. Ігри та вправи для розвитку дитини з кохлеарним імплантом другого етапу (5-й рік після підключення мовного процесора).

Характеристика: дитина користується фразовою мовою, дає відомості про себе і про навколишнє, проте відзначаються деякі аграматизм в мові, недостатність словникового запасу.

Робота над слуховим сприйманням тісно переплітається з роботою над розвитком мови: уточненням звуковимови (розвитком фонематичного сприймання), граматичного складу мови, розширенням словникового запасу (розвитком слухової пам'яті), розвитком зв'язного мовлення. Активно використовуємо у роботі як слухання дитини й розуміння мовного висловлювання, так і самостійне складання фрази.

Важливо:

- розвивати слухове сприймання немовними звучаннями;
- стимулювати інтерес до немовних звуків;
- збагачувати уявлення дітей про немовні звуки;
- розвивати вміння розрізняти та впізнавати на слух немовні звуки всіх груп на різній відстані, відтворені з різною інтенсивністю;
- розвивати слухове сприймання за допомогою мови;
- розвивати вміння розрізняти та впізнавати на слух різні слова;
- розвивати вміння розпізнавати на слух;
- розвивати вміння сприймати та розрізняти прислівники (праворуч, ліворуч, вгорі, внизу);
- розвивати вміння сприймати та розрізняти прийменники (під, над, за, у, до, біля). Складати мовленнєві висловлювання, вживаючи прийменники, правильно узгоджуючи слова у реченні;
- розвивати вміння сприймати текст з опорою на серію сюжетних малюнків. Складати зв'язкову розповідь із серії сюжетних малюнків.
- розвивати вміння сприймати на слух прочитане оповідання, здійснювати переказ;

- розвивати вміння розрізняти мовлення на тлі шуму (шурхіт паперу, пакета тощо).

Основні досягнення дітей:

1) дитина реагує на навколишні звуки, що раптово виникають, без спеціального спонукання;

2) дитина дізнається немовні звуки різних груп (у межах вивченого):

- побутові;

- звуки природи;

- голоси тварин та птахів;

- звуки вулиці;

- немовленнєві звуки, що видаються людиною;

3) дитина дізнається голоси знайомих людей (корекційний педагог, вихователь, мама, тато, бабуся, дідусь, брат, сестра та ін.);

4) дитина пізнає на слух слова різної довжини та частотної характеристики (спроможна повторити за дорослим без опори на наочність);

5) дитина пізнає на слух слова, близькі до звучання;

6) дитина пізнає мовленнєвий матеріал, відтворений пошепки;

7) дитина пізнає на слух фрази;

8) дитина виконує прості та складні доручення при їх сприйнятті на слух;

9) дитина розрізняє на слух склади (згодний – голосний);

10) дитина диференціює на слух ізольовані звуки.

Ігри та вправи на розвиток слухової уваги, сприймання, пам'яті.

«Де плескали в долоні?»

Дитина стоїть посеред кімнати із заплющеними очима. Ви тихенько станьте в будь-якому кутку кімнати та плесніть в долоні. Дитина, не відкриваючи очі, повинна вказати напрямок, звідки вона почула сплеск.

«Вгадай, хто покликав»

В цій грі беруть участь не менше 3 дітей або членів сім'ї. Дитина стоїть посеред кімнати з заплющеними очима. Хто-небудь з інших гравців повинен покликати її. Дитина відгадує, хто саме її покликав.

«Доручення»

Дитина сидить на відстані 5-6 м від дорослого. У вас на столі покладені різні іграшки. Ви чітко, середньої сили голосу звертається до дитини: «Візьми м'ячик і поклади його на килим» або: «Візьми зайчика і посади його на стілець» і т. д. Потім даєте завдання вже тихим голосом.

«Відлуння»

Дитина тихо сидить на ігровому майданчику чи в кімнаті. Ви пропонуєте їй слухати уважно та повторювати за вами слово. Важливо навчити дитину вслуховуватися в звучання слів, тому намагайтеся говорити слова неголосно, пошепки. Необхідно дотримуватись принципу від простого до складного: насамперед обирати слова, не схожі за звуковим складом (Аня, кіт, стрибай, веселий, швидко), а потім – близькі за звучанням, але різні за змістом (Оля, Коля, сам, там, син, лин).

«Запам'ятай слова»

На столі під серветкою лежать предметні малюнки або іграшки. Ви пропонуєте дитині послухати два-три слова-назви, запам'ятати їх, а потім знайти на столі відповідні малюнки (іграшки).

«Слухаємо музику»

Дуже велике значення для розвитку слухового сприймання має слухання музики. Тому рекомендується проводити так звані музичні хвилинки. Під час них ви пропонуєте дитині сісти або лягти на килим, бажано із заплющеними очима, що допомагає розслабитися і не реагувати на зорові подразники, а зосередити свою увагу на джерело звуку.

Ігри та вправи на розвиток фонематичного сприймання.

«Впіймай звук!»

Поясніть дитині, що ви будете вимовляти різні звуки, а їй потрібно буде плеснути в долоні – «впіймати звук», коли вона почує певний звук. Необхідно дотримуватись принципу від простого до складного:

- звук [а] серед у, у, а, у;
- звук [а] серед о, а, і, о;

- звук [і] серед и, е, і, и;
- звук [с] серед л, н, с, п;
- звук [с] серед ш, ж, ч, с і т. д.

«Повтори!»

Запропонуйте дитині повторити за вами склади:

- та-та-да – пі-пи – ат-от
- па-па-ба – мі-ми – ум-ом
- ка-ка-га – ді-ди – іт-ит
- ва-ва-фа – кі-ки – ек-ек

«Ланцюжок слів»

Запропонуйте дитині повторити за вами ряди слів, різних за значенням, але схожих за звуковим складом:

- мак, лак, так, бак;
- тачка, качка, дачка;
- сік, вік, тік, бік;

«Назви слово!»

Запропонуйте дитині вибрати серед інших слів та назвати лише те, яке починається на певний звук:

- на звук [а] серед слів Юля, Ігор, осінь, айстра;
- на звук [і] серед слів іграшки, овочі, автобус, Юра;
- на звук [б] серед слів мак, банка, танк, діжка.

«Знайди спільний звук!»

Запропонуйте дитині визначити, який однаковий звук є в декількох різних словах. При вимовлянні слів чітко виділяйте даний звук силою голосу, наприклад: «о-о-о-осінь», «о-о-о-окунь», «о-о-о-овочі»:

- Оля, осінь, овочі, окунь – [о]
- Сад, суп, сумка, ніс, лис – [с]
- Аня, аргус, акула, автобус – [а]
- Маша, мак, мама, сом – [м]

Дидактична вправа «Знайди помилку»

Дітям пропонується знайти помилку у віршованих рядках.

Р І к пішов гуляти в сад.
Не дійшов, бо повз назад.
Кинула шишку на мене зозуля.
В мене на лобі з'явилася К уля.
Ми з братом лісники від роду:
Пиляєм п А лкою колоду.
Я вдягнув новий С алат,
А він виявивсь до п'ят.
Пригріло сонечко як слід –
І на Дніпрі розтанув Д ід.
Мені мама до сніданку
Подає солодку Б анку.

Вправи на розвиток слухового сприймання.

Лабіринтик

Вік: з 5 років.

Обмеження: важко робити дітям із руховими порушеннями, з порушеннями уваги.

Що потрібно: настільна гра «Лабіринт з фішками».

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: мама/педагог подає потрібний звук і спочатку сам демонструє дитині те, що треба зробити у відповідь на сигнал: пересуває фішку на потрібне місце у грі, потім дитина вже сама робить цю дію у відповідь на звук. При цьому дитина думає, яка тварина де живе.

Необхідно, щоб дитина правильно виконувала завдання на найбільшій для неї відстані.

Мета: діагностика стану слуху або розвиток слухового сприймання.

Як граємо: Дитині пропонується простий лабіринт із пронумерованими клітинами. У відповідь на звук дитина пересуває фішку на наступну клітину. Необхідно, щоб дитина правильно реагувала на звук.

Розрізні малюнки

Вік: від 5 років.

Обмеження: спочатку необхідно навчити дитину збирати розрізні малюнки.

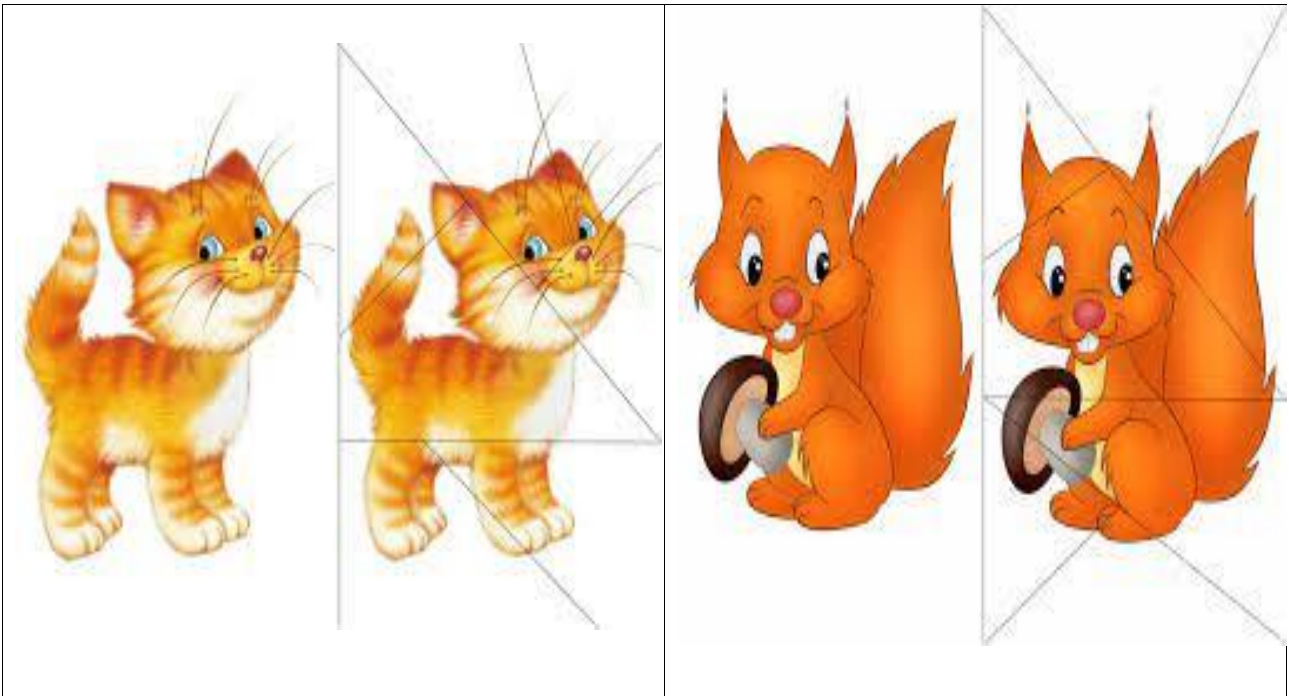
Дитина повинна мати уявлення про цілісне зображення предмета на малюнку, який вона розрізає.

Що потрібно: малюнок, що розрізається на кілька частин (кілька штук).

Мета: підготовка дитини до оцінки слуху та для розвитку слуху.

Як граємо: складання розрізних малюнків. У молодших групах малюнки розрізають на 2-4 частини, у середній та старших групах ділять на 8-10 частин. Вибір малюнка залежить від віку дитини. Щоразу чуючи звук дитина повинна брати один елемент розрізного малюнка і класти на потрібне місце. В результаті дитина складає цілий малюнок.

Для підготовки до оцінки слуху ця вправа може бути використана за умови врахування всіх обмежень. Можливе відволікання дитини від основної мети виконання вправи – діагностики слуху. Перевагою є вихід на новий рівень розвитку, оскільки одночасно виконуються 2 операції – слухання і розумова операція відтворення цілого.

Порухаємось

Вік: з 5 років.

Обмеження: важко робити дітям із руховими порушеннями.

Що потрібно: барабан, бубон, свисток.

Мета: розвиток слухового сприймання.

Як граємо: перед дитиною лежать три види немовних звучань: барабан, бубон, свисток. У відповідь на звук барабана дитина присідає, свистка – піднімає руки вгору, бубна – плескає у долоні.

РОЗДІЛ 4

АРТИКУЛЯЦІЙНІ ТА ФОНЕМАТИЧНІ ВПРАВИ ДЛЯ ДІТЕЙ З КОХЛЕАРНИМИ ІМПЛАНТАМИ

4.1. Артикуляційні та фонематичні вправи для формування звуків у дітей з кохлеарними імплантами

Артикуляційна гімнастика – це вправи для тренування органів мовлення. Для того, щоб дитина навчилася правильно артикулювати складні для вимови звуки, її губи та язик мають бути достатньо сильними, гнучкими і рухливими, тривалий час утримувати певне положення, легко здійснювати перехід від одного положення до іншого.

Проте інколи фахівці зустрічаються з тим, що певні рухи дитина ще не засвоїла, або відмовляється їх повторювати, або просто втомлюється. Тому артикуляційну гімнастику краще проводити в ігровій формі, із застосуванням віршованих рядків. Інсценізація казок з опорою на кольорові малюнки захоплюють дітей, емоційно насичують заняття.

Спочатку варто уточнити чи знає дитина будову мовленнєвого апарату, використовуючи малюнки, загадки та «Казку про Веселого Язичка».

Розучувати артикуляційні вправи потрібно у певній послідовності:

- дорослий показує малюнок, називає вправу і повільно демонструє її виконання;
- дитина виконує вправу перед дзеркалом;
- дорослий слідкує за виконанням, допомагає, виправляє помилки;
- дитина виконує вправу, поступово прискорюючи темп, без дзеркала, у віршованому супроводі дорослого.

Для початку варто пропонувати 1-3 вправи тривалістю 3 – 7 хвилин залежно від віку і темпераменту дитини. Для 3-4 – річних дітей достатньо, щоб вони могли відтворити основні рухи. У 4-5 – річному віці діти мають виконувати вправи чітко й плавно, а в 6-7 – річному віці – точно, швидко, в достатньому

обсязі, легко переключатися з одного руху на інший та утримувати положення язика певний час без змін.

Загадки про «веселий ротик»

Є двері червоні в будиночку тім,
Та ще одні двері – білі – у нім.
Не зайчик живе там і не їжачок –
Слухняний і вправний живе ... *(язичок)*.
Їсть той будиночок борщ, п'є компот
І називається просто він: ... *(рот)*.
Двері, що перші, червоні – то ... *(губи)*,
Двері, що другі, - біленькі ... *(зуби)*.
Ми ротом уміємо їсти і пити,
Сміятись, співати і ... *(говорити)*.

«Казка про веселого язичка»

Жив-був Веселий Язичок у своєму будиночку. Цей будиночок мав свою назву – рот *(У тебе є язик? А де він живе?)*.

Двері будиночка можуть відчинятися і зачинятися *(відкрий і закрій рот)*.

А дверей у тому будиночку аж двоє. Коли відчинити перші двері – губи, то стане видно другі двері – зуби. Коли відчинити й другі, язик вигляне зі свого будиночка *(рот відкрити; покажи кінчиком язика верхні зуби, нижні зуби, верхню губу, нижню губу)*.

У будиночку є стеля – піднебіння *(покажи язиком піднебіння)*.

4.2. Система роботи з формування навичок фонематичного аналізу й синтезу

Система роботи з формування навичок фонематичного аналізу й синтезу враховує послідовність становлення різних форм звукового аналізу й синтезу *(усне визначення, графічне зображення)*, умови виділення звуку *(певне положення звуку в слові, особливості вимови звуку в слові, характер звуку, кількість звуків у звуковому ряду тощо)*. У зв'язку з цим передбачається певна

послідовність мовного матеріалу при формуванні навичок фонематичного аналізу й синтезу:

1. ряд голосних звуків: ау, уа, іа;

2. склади без збігу приголосних:

- на, ба, та, ку, то;

- ох, ах, ам, оп, ех;

3. склади із збігом приголосних: пса, пта, ска, кно, вга;

4. слова без збігу приголосних (з добре промовляючими звуками):

- односкладові (мак, сом, кит, том, дах, вус);

- двоскладові (мама, тато, сито, вуса, кафе ... палка, вудка, сумка, паста, гуска);

5. слова із збігом приголосних:

- односкладові (скат, квас, плуг, ласт, лист, Влад, пласт);

- двоскладові (трава, спека, плече, злива, клумба);

- трьох- і більше складові (кропива, плотина, квасолина);

6. слова із м'якими звуками без збігу та зі збігом приголосних:

- односкладові (сім, ліс, кіт, пень, день, спів, льон);

- двоскладові (кіно, сіно, літо, вікно, олень, серпень, баня, Катя, моллюск, кіоск, квітень);

- трьох- і більше складові (березень, лінивець, порохотят);

7. слова зі звуком [й']:

- односкладові (гай, плай, мій);

- двоскладові (байка, майка, бугай, лійка, іній, сарай, бульйон);

- трьох- і більше складові (павільйон);

8. слова з голосними другого ряду та приголосними, які позначають два звуки:

- двоскладові (моя, твоя, Юля, єнот, їжа, щука, плащ);

- трьох і більше складові (Юлія, сіянка, мосток, вогнище);

Розвиток навичок фонематичного аналізу й синтезу здійснюється поетапно:

1. з опорою на матеріалізацію (використання різних допоміжних засобів – графічних схем слова, звукових лінійок, фішок);
2. з мовним промовлянням (сприймання на слух та самостійне промовляння слова);
3. без опори на допоміжні засоби та вимову.

В процесі роботи дітям пропонується виконувати такі завдання:

1. Визначити голосний (приголосний) звук серед низки інших звуків (гра «Спіймай звук» – підняти сигнальну картку);
2. Визначити склад з певним звуком (підняти сигнальну картку);
3. Визначити із низки слів слова з певним звуком (підняти сигнальну картку, обрати малюнки);
4. Назвати перший, останній звук у слові, визначити місце знаходження звуку в слові (початок, середина, кінець) на слух, із допомогою малюнків;
5. Визначити послідовність та кількість звуків у слові (на слух, придумати самостійно слова, відібрати малюнки з певною кількістю звуків);
6. Визначити місцезнаходження звука в слові відносно до інших звуків;
7. Виконати звуковий аналіз слів.

РОЗДІЛ 5

КОМПЛЕКС ВПРАВ ДЛЯ ЗАНЯТЬ З ДІТЬМИ ВДОМА

Перу з мамою

Ця гра може використовуватися педагогом або фахівцем під час спільних занять із дитиною та її батьками, а також батьками самостійно в домашніх умовах. Вона використовується на заняттях з розвитку слухового сприймання та мовлення у дітей з порушенням слуху після кохлеарної імплантації.

Гра складається з:

- малюнків, що зображують головних учасників історії (краще використати справжні світлини сім'ї, попередньо зроблені спеціально для подальших ігор);
- світлин та малюнків різних предметів, подій;
- вказівок до гри.

Педагоги або батьки можуть роздрукувати на кольоровому принтері та вирізати ці матеріали разом із дитиною спільно, використовуючи цю підготовку для знайомства з темою історії.

Рекомендації батькам!

Розмовляючи з дитиною про малюнки, кажіть реченнями та уникайте простого називання зображених на них людей та предметів. Намагайтеся уважно спостерігати за дитиною: кажіть про те, чим дитина цікавиться. Спостерігайте і слухайте дитину уважно так, щоб ви могли зрозуміти те, що вона намагається сказати. Зрозумівши, що вона сказала, дайте їй відповідь. Іноді скажіть коротку, правильну фразу за дитину, уточнивши те, що вона спробувала сказати. Іноді спонукайте дитину наслідувати цю виправлену фразу. Залучіть дитину до історії, наприклад, заохотіть її дії «навмисно» прати футболку в тазу. Коли ви розмовляєте про ситуацію, зображену на малюнку, візьміть картки з героями та предметами. Використовуйте їх, щоб розіграти те, що відбувається на малюнку. Такі дії допомагають довше зберігати інтерес дитини до історії. Вони допомагають їй краще зрозуміти події, дають можливість повторювати слова і фрази. Мотивуйте дитину говорити те, що кажуть учасники. Проектуйте різні

результати гри тому, що коли історія стає більш знайомою дитині, вона передбачатиме події та отримає більше задоволення при вашому спільному читанні, грі.

Гра на розвиток навички активного слухання.

Як тільки дитині стали знайомі слова з історії, виберіть кілька карток із набору, назвіть кожне слово чи фразу, вказуючи на відповідну картку. Потім скажіть якесь із цих слів/фраз, не вказуючи на картку. Зробіть так, щоб дитина слухала, спробувала повторити те, що вона чує, а потім показати, що вона розуміє значення слова/фрази, вказуючи на правильну картку.

Не пропонуйте дитині завдання, яке на даний момент розвитку для неї надто складне. Пам'ятайте, що успіх підвищить впевненість та бажання дитини знову грати у слухові ігри.

Гра на розвиток пам'яті:

(кількість пар карток залежить від здібностей дитини)

1. Покладіть картки вниз і змішайте їх. Мета гри полягає в тому, щоб запам'ятати, де лежить кожна картка та знайти її пару. Кожен гравець по черзі відкриває одну картку, потім іншу. Якщо гравець знаходить парну картку, він бере її собі та ходить ще раз.

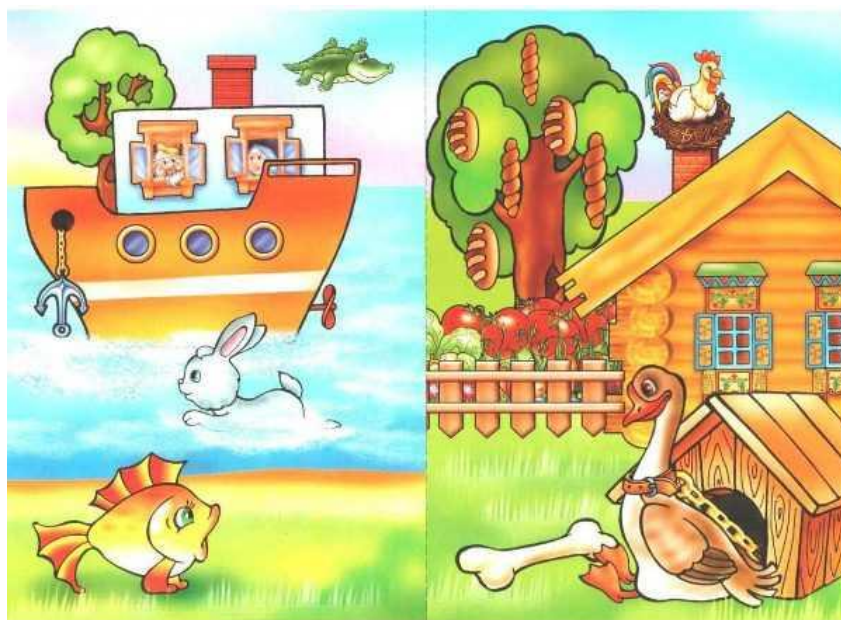
2. Лото. Помістіть перед дитиною на столі кілька карток малюнками вниз, попередньо всі їх послідовно назвавши. Покладіть парні картки кожного малюнка в мішечок. Витягніть:

1 картку. Попросіть, щоб дитина слухала, коли ви називаєте малюнок. Зробіть так, щоб дитина повторила те, що вона почула і поклала поруч із відповідною перевернутою карткою на столі. Не забудьте інколи змінюватись з дитиною ролями при витягуванні карток з мішечка.

3. Гра «Чого не вистачає?». Покладіть кілька карток перед дитиною малюнками догори. Попросіть її заплющити очі. У цей час приберіть 1 картку. Попросіть дитину сказати/показати, що зникло. Не забудьте поміняти ролями!

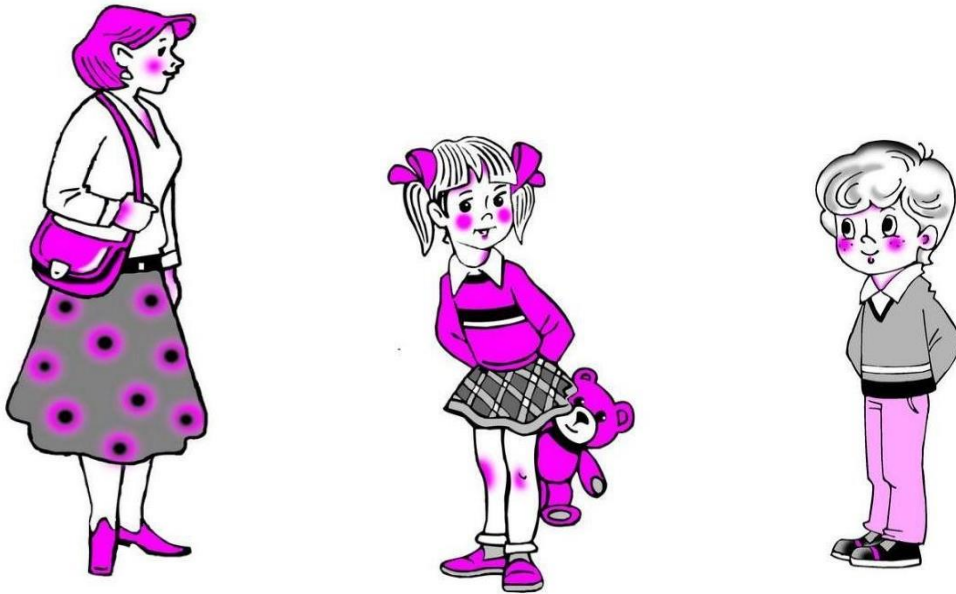
Переказ історій

Що неправильно на малюнку?

Ця світлина має спонукати дитину захотіти розповісти вам, що на ній неправильно. Чим більше дитина має можливості говорити, тим швидше вона навчиться це робити.

Малюнки предметів та людей

Потрібно вирізати фігурки головних героїв. Ці фігурки можна використовувати з іншими малюнками, щоб відтворити основні події історії. Якщо ви попередньо зробите контурні малюнки цих людей та предметів, то ви можете їх розфарбувати з дитиною.

Поговоріть з дитиною про світлинку

- Це сім'я – мама, синок та донька.
- Хлопчика звать Василь, а дівчинку Софія.

- Вони допомагають мамі. Що робить дівчинка?

- Що роблять діти? Які інструменти вони мають?
- Який став у хлопців одяг?
- Що потрібно зробити, щоб він став чистим?

У чому будемо прати?

Алгоритм прання білизни.

1. Взяти брудну білизну.

2. Розподілити на кольорове, біле чи чорне.
 3. Завантажити білизну в машину.
 4. Додати пральний порошок.
 5. Обрати потрібний режим, запуск.
 6. Коли заблимає червона кнопочка, дістати білизну.
 7. Розвішати.
- Мамо, я тобі допомагатиму...

Розбір білизни

Проведіть з дитиною розмову про зображену на світлині ситуацію. Після неї підберіть малюнки для цієї ситуації. Їх можна використовувати, щоб допомогти дитині запам'ятати послідовність подій історії та переказувати її власними словами.

Чим будемо прати?

Розвішати, висушити...

Вирізані кофточки, шкарпетки тощо розвішуються на мотузку (міцну нитку) для сушіння, закріплюються маленькими заціпками або скріпками.

Розвішуючи, вимовляємо назви одягу, його колір, рахуємо. Зняти, попрасувати, скласти...

Використовуємо іграшкову праску для прасування. Складаємо в купки: білу білизну, червону, татову, мамину, мою і т. д.

Перевірка знань: що потрібно для прання білизни? (Прибери зайве)

Розріжте матеріали. Порахуйте разом із дитиною предмети одягу, з'єднайте із відповідною цифрою.

1	
2	
3	
4	
5	
6	

Гра на розвиток пам'яті

Із якої казки цей хлопчик? Прочитайте казку разом!

Почніть гру, кажучи: «Давай називати одяг. Я знаю штани». Дитина має відповісти, доповнивши пропозицію – «Я знаю штани і якийсь інший предмет». Наприклад: «Я знаю штани та сорочку». Кожен гравець повторює те, що тільки-но перед ним сказали, і додає ще одну річ. Перший, хто не зміг пригадати нову річ програє.

Створіть історію з малюнків чи світлин, зроблених у вихідний день.

Малювання разом із дитиною малюнків, наповнених подіями, створює чудові можливості для кумедних спільних розмов. Стимулюйте свою дитину робити малюнки самостійно, що ще намалювати. Спробуйте з'єднати малюнки так, щоб із кількох малюнків вийшла «історія». Ви можете викликати дитину на розмову, випадково намалювавши щось неправильно, наприклад, рибу на дереві або будинок «до гори ногами».

ВИСНОВОК

Кохлеарна імплантація на сучасному етапі розвитку корекційно-реабілітаційної роботи із дітьми, які мають тяжкі порушення слуху (сенсоневральну туговухість IV ступеня або глухоту) є ведучим методом, який дозволяє дитині приєднатися до світу звуків чуючої людини, мати право на гармонійну соціалізацію та максимально використовувати свій природний потенціал. Водночас питання слухомовленнєвої реабілітації дітей з кохлеарними імплантами потребує подальшого вивчення. Методи розвитку слухового сприймання та формування процесу мовлення у дітей із кохлеарною імплантацією мають гармонійно поєднуватися та бути вірно використані, виходячи із особливостей дитини та корекційних потреб в кожному окремому випадку. Кожен метод (верботональний, слуховий, усний, жестовий тощо) несе в собі важливу функціональну складову, яка є певним інструментом на шляху формування слухомовленнєвого розвитку дитини. Саме створення сучасних науково обґрунтованих алгоритмів використання базових методів слухомовленнєвого розвитку дітей із порушенням слуху у поєднанні з дослідженнями сучасної науки нейрофізіології мають створити методологічний шлях, алгоритм якісної та ефективної слухомовленнєвої реабілітації дітей із порушенням слуху, слухопротезованих кохлеарними імплантами.

Раннє виявлення порушень слуху є основою у досягненні максимальних результатів слухомовленнєвого розвитку дитини та її подальшої соціальної реалізації. Одним із найважливіших аспектів реабілітаційного процесу є робота команди фахівців. Саме злагоджена робота команди забезпечує якість слухомовленнєвої реабілітації дитини. Це щоденна практична робота батьків, цілеспрямовані заняття з сурдопедагогами, логопедом, корекційним педагогом, психологом, реабілітологом, кінезіотерапевтом, профільними лікарями (сурдолог, отоларинголог, невролог, педіатр тощо).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар А.І. (2016). Методичні рекомендації педагогам загальноосвітніх та спеціальних закладів щодо роботи з учнями з особливими освітніми потребами (порушення мовлення, порушення слуху). Дніпропетровська обл. 33 с.
2. Глазунова С.С. (2013) Кохлеарна імплантація – новий метод реабілітації глухих дітей. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, 23, 38–41. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2013_23_14
3. Глазунова С.С. (2014). Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з кохлеарними імплантами: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ. 20 с.
4. Дитина зі світу тиші: на допомогу батьками нечуючої дитини / наук. - метод. посіб. Укл. Н.А. Зборовська та ін., за ред. С.В. Кульбіді. Київ: СПКТБ УТОГ, 2011.
5. Жук В.В. (2010). Актуальні проблеми сучасної дошкільної сурдопедагогіки. Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання. Збірник наукових праць. Вип. 1. Київ. С. 55-65.
6. Жук В.В. (2011). Науково-методичні засади організації та змісту навчання словесного мовлення дошкільників з порушеннями слуху. Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання. Збірник наукових праць Київ: О.Т. Ростунов. Вип. 2. С. 51-58.
7. Жук В.В. (2011). Науково-методичні засади оновлення змісту дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху. Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти. Науково-методичний журнал. Випуск 6. Чернівці: Черемош. С. 152-157.
8. Жук В.В. (2011). Технології навчання словесного мовлення дітей з порушеннями слуху. Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання № 1 (59). С. 25- 28.

9. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6 жовтня 2005 року №2961-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.

10. Закріплення навичок мовлення у старшокласників з вадами слуху в процесі мовленнєвих зарядок. Укл. Бондар А.І. Дніпропетровськ, 2013. 23 с.

11. Застосування інноваційних прийомів і засобів при формуванні та розвитку мовленнєвого слуху, вимовних навиків у дітей зі зниженою слуховою функцією. Укл. Петрова С.П. Методичні рекомендації педагогам загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладів щодо роботи з учнями з особливими освітніми потребами (порушення мовлення, порушення слуху). Дніпропетровська обл., 2016. С. 209-238.

12. Ленхардт М. (2010). Універсальний неонатальний скринінг слуху: обов'язковий, факультативний або зайвий? Доповідь на Конгресі отоларингологів в Єревані 23 листопада 2010 року. С. 3.

13. Литовченко С.В. (2005). До проблеми соціальної адаптації і реабілітації осіб з порушеннями слуху через систему вищої освіти. Реабілітація дітей з особливостями психофізичного розвитку: сучасність і перспективи. Матеріали І Кримської конференції. Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво. 280 с. С. 113-118.

14. Литовченко С.В. (2007). Науково-методичні засади навчання осіб з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах: монографія. Київ: «ЛІТО». 168 с.

15. Литовченко С.В. (2006). Особливості навчання осіб з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах: дис... канд. пед. наук: 13.00.03. Інститут спеціальної педагогіки АПН України. Київ. 211 с.

16. Мороз Б.С., Овсяник В.П., Луцько К.В. (2008). Корекційні технології у слухопротезуванні дітей. Київ. С. 8-9, 24-28.

17. Мороз Б.С. (2005). Кохлеарна імплантація. Дидактичні та соціальнопсихологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб. Київ: Наук. світ. Вип. 6. 440 с.

18. Мороз Б.С. (2001). Стан і перспективи розвитку вітчизняної сурдотехніки. Збірник матеріалів I Всеукраїнської конференції з історії навчання глухих в Україні. Київ: Українське товариство глухих. 228 с. С.174–179.

19. Музично-естетичне виховання дітей з вадами слуху. Укл. Розенкова Т.Ф. Дніпропетровськ, 2016. 12 с.

20. Пікінер А.С. (2016). Системність та комплексний підхід в навчально-виховному процесі дітей з вадами слуху за допомогою індивідуальної роботи. Матеріали конференції. Дніпро. 26 с.

21. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами. Книга 3. Дитина із порушенням слуху. (Борщевська Л.В., Жук В.В., Литовченко С.В.). Київ, 2010. 47 с.

22. Розвиток темпо-ритмічної та інтонаційної сторони мовлення дітей зі зниженим слухом. Укл. Розенкова Т.Ф. Дніпропетровськ, 2016. 16 с.

23. Шевченко В. (2013) Сучасні методи реабілітації дітей з порушеннями слуху. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук-метод. зб., 4(1). С. 95-102.

24. Шевченко В.М. (2015). Система допомоги дітям з глибокими порушеннями слуху: від раннього виявлення до комплексного супроводу. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки), 14. С. 110-113.

25. Шеремет М.К. (1997). Особливості стану мовлення у дітей зі зниженим слухом шестирічного віку: науково-методичні рекомендації. Київ: ІЗМН. 56 с.

26. СТЕЖКИ У СВІТ: програма розвитку дітей дошкільного віку зі зниженим слухом. Жук В.В., Литовченко С.В., Максименко Н.Л. та ін. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 248 с.